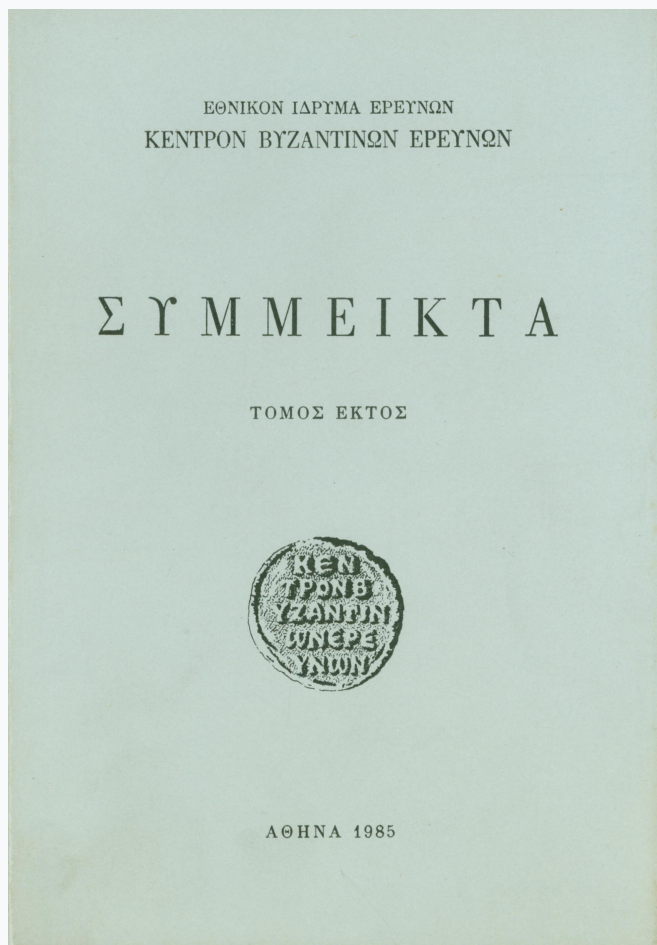

Byzantina Symmeikta

Vol 6 (1985)

SYMMEIKTA 6

Ἡ χρονολογία τῆς ἀναγόρευσης καὶ τῆς στέψης
τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως

Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.697](https://doi.org/10.12681/byzsym.697)

Copyright © 2014, Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ Π. (1985). Ἡ χρονολογία τῆς ἀναγόρευσης καὶ τῆς στέψης τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως. *Byzantina Symmeikta*, 6, 59–71. <https://doi.org/10.12681/byzsym.697>

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΕΨΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α΄ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ*

Μεταξύ τῶν ρητορικῶν ἔργων τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτη εἶναι καὶ ὁ λόγος ἐκδοθείς ἐπὶ τῷ ἀναγνωσθῆναι εἰς τὸν Λάσκαριν κῦρ Θεόδωρον βασιλεύοντα τῶν ἐσῶων Ῥωμαϊκῶν πόλεων, ὅτε οἱ Λατίνοι κατεῖχον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὃ δὲ ἐκ Μυσίας Ἰωάννης κατέτρεχε μετὰ Σκυθῶν τὰς δυσικὰς Ῥωμαϊκὰς χώρας¹. Ὁ ἐγκωμιαστικὸς αὐτὸς λόγος παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἀπὸ δύο πλευρῆς:

α) Ἡ ἐξακρίβωση τῆς χρονολογίας ποῦ συντάχθηκε ἐπιτρέπει νὰ προσδιοριστεῖ ὁ χρόνος τῆς ἀναγόρευσης τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως. Τὸ ἐγκώμιο αὐτὸ συντάχθηκε ὅταν ὁ Θεόδωρος ἐπέστρεψε ἀπὸ μιὰ ἐκστρατεία καὶ δὲν εἶχε ἀκόμη κλείσει χρόνος ἀπὸ τότε ποῦ εἶχε ἀναγορευτεῖ βασιλεὺς².

* Ἡ μελέτη αὐτή, στὸ πρῶτο τῆς μέρος, ἀποτελεῖ μιὰ ἀναπλασμένη ἐκδοχὴ τῆς προσπάθειας ποῦ εἶχα κάνει στὴ διδακτορικὴ διατριβή μου νὰ χρονολογήσω τὸ ἐγκώμιο τοῦ Νικήτα Χωνιάτη στὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. Τὸ δεῦτερο μέρος, ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἐπανεξέταση τῆς χρονολογίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχη Μιχαὴλ Δ΄ τοῦ Λύτωρεικνοῦ στὴ Νίκαια, προκλήθηκε ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τῶν μελῶν τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου, σχετικὰ μὲ τὰ χωρία τοῦ ἐγκωμίου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ χρῆση καὶ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως.

1. Νικήτα Χωνιάτη, λόγοι (*Nicetae Choniatae, Orationes et Epistulae*, ἔκδ. J. - A. Van Dieten, (CFHB III), Βερολίνο 1972), ἀρ. 14, σελ. 129 κ.έ.

2. Στὸ ἴδιο, σελ. 137 - 138. Ὁ J. - A. Van Dieten στὴ μελέτη του *Niketas Choniates, Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie*, (Suppl. Byz. 2), Βερολίνο - Νέα Ὑόρκη 1971, σελ. 147 κ.έ., ἀφοῦ ἀναφέρει τὶς γνώμες ποῦ ἔχουν διατυπωθεῖ σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγκωμίου, προτείνει τὸ καλοκαίρι τοῦ 1206 ὡς χρόνο σὺνταξῆς του καὶ θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀναγόρευση τοῦ Θεοδώρου ἔγινε τὸ 1205, μετὰ τὸν Μάρτιο, ὅταν ἀποχώρησαν οἱ Λατίνοι ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ὁ ἡγεμόνας τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἄρχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν βυζαντινῶν ἀντιπάλων του στὴν περιοχὴ. Χωρὶς νὰ θεωρεῖ ἐμπόδιο γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγκωμίου τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χωνιάτης πῆγε στὴ Μικρὰ Ἀσία στὰ τέλη τοῦ 1206 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1207 (πρβλ. σελ. 148, σημ. 166 καὶ σελ. 46), ὁ Van Dieten πιστεύει ὅτι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Θεοδώρου Α΄ στὴν Πλουσιάδα, ἡ πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας κλπ. (βλέπε παρακάτω) εἶναι γεγονότα τοῦ 1206. Πράγματι, τὰ γεγονότα αὐτά, ποῦ στὸ ἐγκώμιο ἐξιστοροῦνται τελευταῖα, στὴν ἱστορία τοῦ Νικήτα Χωνιάτη ἀκολουθοῦν τὴν κατάληψη τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸν Ἐρρίκο Pescatore καὶ τὴν ἐκστρατεία τοῦ σελτζούκου σουλτάνου Ἰαθατίνη (Gijatuddin Kaï Kosrow) κατὰ τῆς αὐτόνομης ἐπικράτειας τοῦ Ἀλδεμβραντίνου (Aldebrantini) στὴν Ἀττάλεια, γεγονότα ποῦ συνέβησαν

β) Ὁ ἐγκωμιστικὸς λόγος θέτει τὸ ζήτημα τῆς συμφωνίας τῶν ρητορικῶν ἐκφράσεων μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἐκφράσεων περὶ στέψης καὶ χρίσματος τοῦ Θεοδώρου μὲ τίς ἀνάλογες τελετές. Τὸ κείμενο ἔχει πολλὰ ἀναφορὰς στὴ χρίση καὶ τὴν στέψη, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν, ἂν κάποιος θεωρήσει ὅτι δὲν ὑπῆρξε πατριάρχης στὴ Νίκαια πρὶν ἀπὸ τὸ 1208¹.

Τὸ ἐγκώμιο, τελειώνοντας, ἀναφέρεται στὴν ἐκστρατεία τοῦ Θεοδώρου στὴν Πλουσιάδα, τὴν ὑποταγὴ τῆς περιοχῆς, τὴν πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας, ὅπου βρισκόταν ὁ «δυναστὴς» Δαβὶδ Κομνηνός, καὶ τὴν ἄφιξη λατινικοῦ στρατοῦ στὴν Νικομήδεια, ποὺ ἀνάγκασε τὸν Θεόδωρο νὰ λύσει τὴν πολιορκία, γιὰ νὰ στραφεῖ ἐναντίον του². Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γεγονότων καὶ ἡ χρονολόγησή τους θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ καθορίσουμε τὸν χρόνον συντάξεως τοῦ ἐγκωμίου. Γιὰ τὰ ἴδια γεγονότα, ὁ Χωνιάτης μιλά καὶ στὴν ἱστορία του, ἐνῶ οἱ γάλλοι χρονικογράφοι Γοδεφρίδος de Villehardouin καὶ Ἐρρίκος de Valenciennes μᾶς διαφωτίζουν σχετικᾶ.

Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΚΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ

Ἄς δοῦμε τὰ γεγονότα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Θεοδώρου στὴν Πλουσιάδα, κλπ., ὅπως τὰ περιγράφει ὁ Χωνιάτης στὴν ἱστορία του³. Ὁ Θεόδωρος εἶχε ὑποτάξει τὴν Πλουσιάδα καὶ πολιορκοῦσε τὴν Ἡράκλεια, ὅταν οἱ Λατίνοι ἀποβιβάστηκαν στὴ Νικομήδεια κατ' ἐπικουρίαν Λαβίδ. Ὁ Θεόδωρος ἐγκατέ-

στις ἀρχὲς τοῦ 1206, καὶ πρὶν καταλάβει τὴν πόλη τῶν Πηγῶν ὁ Πέτρος de Bracieux, κατ' ἀλήθειαν ποὺ ὁ Van Dieten χρονολογεῖ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206. Πράγματι, ὁ Χωνιάτης, στὴν ἱστορία του, ἀναφέρει τὴν κατάληψη τῶν Πηγῶν ἀπὸ τὸν Πέτρο de Bracieux γιὰ νὰ κλείσει τὴν σειρά τῶν γεγονότων ποὺ συνέβησαν στὴν Μικρὰ Ἀσίαν (Νικητὰ Χωνιάτη, Ἱστορία (*Nicetae Choniatae, Historia*), ἔκδ. J. - A. Van Dieten, (CFHB 11/1), Βερολίνο 1975, σελ. 641). Ὡστόσο, δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι ἡ κατάληψη τῆς πόλης αὐτῆς ἔγινε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206. Ὁ Πέτρος de Bracieux ξεκινᾷ πρᾶγματι τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ στόχο τὴν Πηγῆς, ὅμως βρέθηκε στὴν Κύζικο τὴν ὁποία καὶ ὀχύρωσε (Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, ἔκδ. E. F a r a l, τ. Β', Παρίσι 1939, § 453, σελ. 269, 271). Ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἐρρίκος, προκειμένου νὰ συνάψει διετὴ ἐκεχειρία μὲ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι, τὸν Μάιο / Ἰούνιον τοῦ 1207, κάλεσε τὸν Πέτρο de Bracieux νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν Κύζικο (Στὸ ἴδιο, § 489, σελ. 395, πρβλ. D ö l g e r, *Regesten* ἀρ. 1674). Ἐπομένως, ὁ Πέτρος de Bracieux πρέπει νὰ κατέλαβε τὴν πόλη τῶν Πηγῶν μετὰ τὴν σύναψη τῆς ἐκεχειρίας.

1. Γιὰ τίς συζητήσεις σχετικᾶ: Ἄ π. Κ α ρ π ὀ ζ η λ ο ς, *The ecclesiastical Controversy between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217 - 1233)*, (Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται, 7), Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 23 - 25, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Ν. Χωνιάτη, λόγοι, ἀρ. 14, σελ. 139.

3. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 640.

λειψε την πολιορκία τῆς Ἡρακλείας καὶ στράφηκε ἐναντίον τους. "Ὁμως οἱ Λατίνοι περὶ τούτου πυθόμενοι συστάδην μὲν παρακινδυνεύειν οὐκ ἔγνωσαν, μεθίστανται δὲ νυκτὸς καὶ εἰσίσαι τὸ Βυζάντιον. Σύμφωνα λοιπὸν μετὰ τὴν διήγηση τοῦ Χωνιάτη, οἱ Λατίνοι ἀποβιβάστηκαν στὴν Νικομήδεια, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν Δαβίδ Κομνηνὸ, ὅμως προτίμησαν νὰ μὴ συγκρουστοῦν μετὰ τὰ στρατεύματα τοῦ Θεοδώρου, πού στράφηκαν ἐναντίον τους, καὶ ἀποσύρθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ γάλλος χρονικογράφος Ἑρρίκος de Valenciennes ἀναφέρει μιὰ ἐκστρατεία τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα Ἑρρίκου de Hainaut στὴ Μικρὰ Ἀσία, τοποθετώντας τὴν ἀνάμεσα στὰ γεγονότα τοῦ τέλους τοῦ 1208¹. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἐξιστορήσά του, ὁ λατίνος αὐτοκράτορας ἀποφάσισε νὰ βοηθήσει τὸν σύμμαχό του Δαβίδ, πού βρισκόταν στὴν Ποντικὴ Ἡράκλεια, πολιορκούμενος ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. "Ὅταν ὁ Θεόδωρος ἔμαθε τὴν ἀποβίβαση τοῦ Ἑρρίκου στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἔλυσε τὴν πολιορκία καὶ ἀποσύρθηκε στὴ Νίκαια. Καθὼς, ὅμως, περνοῦσε ἓνα ποτάμι, προφανῶς τὸν Σαγγάριο, ἔχασε χίλιους ἢ καὶ περισσότερους ἄντρες, πού πνίγηκαν στὰ παγωμένα νερά. Ὁ γάλλος χρονικογράφος προσθέτει ὅτι, ἂν οἱ Λατίνοι εἶχαν φθάσει τέσσερις μέρες νωρίτερα, θὰ εἶχαν αἰχμαλωτίσει τὸν Θεόδωρο καὶ τὸν στρατό του, ἀλλὰ ὁ βαρὺς χειμῶνας ἀνάγκασε τὸν λατίνου αὐτοκράτορα νὰ μὴ προχωρήσει στὴν καταδίωξή τους στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη.

"Ὅσα διηγεῖται ὁ γάλλος χρονικογράφος πρέπει νὰ ταυτίζονται μετὰ τὴν περιγραφή τοῦ Νικήτα Χωνιάτη γιὰ τὴ λύση τῆς πολιορκίας, ἐκτὸς καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας ἐπαναλήφθηκε τὸ 1208 καὶ ὅτι οἱ Λατίνοι ἔσπευσαν, ἀκόμη μιὰ φορά, σὲ βοήθεια τοῦ πολιορκούμενου Δαβίδ Κομνηνοῦ. Πότε, ὅμως, συνέβησαν ὅλα αὐτά; Τὴν πιὸ σαφὴ ἔνδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ Γοδεφρίδος de Villehardouin, ὁ ὁποῖος μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσουμε καὶ γιὰτὶ ὁ de Valenciennes τοποθετεῖ τὰ γεγονότα αὐτὰ μετὰ τῶν συμβάντων τοῦ 1208. Σύμφωνα μετὰ τὸν τελευταῖο, ὁ αὐτοκράτορας Ἑρρίκος βρισκόταν στὴ Θράκη, καὶ ἦταν Σεπτέμβριος, ὅταν πληροφορήθηκε τὴν πολιορκία τῆς Ἡρακλείας. Ἐπέστρεψε λοιπὸν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπ' ὅπου ἀναχώρησε γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα². Μετὰ τὴν ἐπιστροφή

1. Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, ἐκδ. J. Longnon, Παρίσι 1948, § 551 - 554, σελ. 51 - 52, ἡ χρονολόγησι στὰ 1208, σελ. 53, σημ. 1.

2. Ἐτσι μόνον μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἑρρίκος de Valenciennes σχετικὰ μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν Λατίνων τέσσερις μέρες νωρίτερα καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπόφασι τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα νὰ ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ ἐπιδείνωσι τοῦ καιροῦ προβλεπόμενα ὅτι θὰ διαρκέσει.

του από την Μικρά Ἀσία, πάντρεψε τὴ θυγατέρα του μετὸν ἡγεμόνα τῆς αὐτόνομης ἐπικράτειας τοῦ Μελενίκου, Ἀλέξιο Σθλαῦο¹.

Ἀνάλογη εἶναι ἡ περιγραφή γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα Ἐρρίκου τὸ 1206, ποὺ δίνει ὁ γάλλος χρονικογράφος Γοδεφρίδος de Villehardouin: ὁ Ἐρρίκος βρισκόταν στὴ Θράκη, ἀπ' ὅπου ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν 1η Νοεμβρίου. Ἡ εἶδηση γιὰ τὴν παραβίαση τῆς συνθήκης ἐκεχειρίας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι ἔκανε τὸν λατίνου αὐτοκράτορα νὰ ἀποφασίσαι τὴν ἀποστολὴ στρατευμάτων στὴ Μικρὰ Ἀσία². Μετὰ τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐγκατάστασης τῶν στρατευμάτων στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὁ de Villehardouin περιγράφει τὸν γάμο τοῦ Ἐρρίκου μετὴ τὴ θυγατέρα τοῦ ἡγέτη τῆς τέταρτης σταυροφορίας Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ποὺ ἔγινε στὶς 4 Φεβρουαρίου 1207³. Σύμφωνα μετὸν de Valenciennes ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μετὸν de Villehardouin, ὁ αὐτοκράτορας Ἐρρίκος ἦταν στὴ Θράκη πρὶν μάθει τί συμβαίνει στὴν Μικρὰ Ἀσία. Ἐπίσης, καὶ οἱ δύο χρονικογράφοι τελειώνουν τὴ διήγηση τῶν γεγονότων μετὴ τὴν ἀναφορὰ σὲ ἓνα γάμο. Ἐξἄλλου, ὅλα τὰ γεγονότα συμβαίνουν στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ἐρρίκος de Valenciennes τοποθετεῖ στὴν ἄκρη τῆς διήγησής του ἓνα γάμο ποὺ ἔγινε ἀργότερα, προκαλώντας σύγχυση ἐνῶ ὁ Γοδεφρίδος de Villehardouin ἀποσιωπᾷ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἐρρίκου στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζει γι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ οἱ ἀντίπαλοι δὲν συναντήθηκαν ποτέ.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὴ Θράκη, στὶς ἀρχὲς τοῦ χειμῶνα τοῦ 1206/7, ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἐρρίκος ἔκαμε μιὰ σύντομη ἐκστρατεία στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἐκστρατεία ποὺ ἀνάγκασε τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας. Τὰ στρατεύματα τῶν δύο ἀντιπάλων δὲν συναντήθηκαν ποτέ καὶ ὁ Χωνιάτης στὸ ἐγκώμιό του θὰ πεῖ: Ἀτέχνως γάρ, φιλοχριστότατε βασιλεῦ, τὸ μὲν ἐσπέρας ἠδλίσθη σοι βραχείας ἀχθηδόνας ὑποκλαθμύρισις διὰ τὴν ἀγγελθεῖσαν σοι τῶν Ἰταλῶν ἔφοδον, τὸ δὲ πρωὶ μεγίστη ἐπεγέλασεν ἀγαλλίασις διὰ τὴν τούτων ἐκτροπήν καὶ ἀποσόβησιν⁴, χωρὶς, ὥστόσο, νὰ διακρίνει ἐκεῖ τὸ τέλος ἐνὸς ἐπεισοδίου. Ὁ Ἐρρίκος ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἔστειλε στρατεύματα γιὰ μονιμότερη ἐγκατάσταση στὴν περιοχὴ τῆς Νικομήδειας.

ΤΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΣΤΗ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑ

Στὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας του⁵, ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Δαβὶδ Κομνηνός, γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Λατίνους συμμάχους του, ἔστειλε στὴν Κων-

1. Στὸ ἴδιο, § 555, σελ. 52.

2. Villehardouin, *La conquête*, § 452, 453, σελ. 267, 269

3. Στὸ ἴδιο, § 456, σελ. 271 κ.έ.

4. Ν. Χωνιάτη, *λόγοι*, ἀρ. 14, σελ. 145 - 146.

5. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 640 - 641.

σταντινούπολη τρόφιμα και ζήτησε δευτέραν σύναρσιν και λιπαρεί ταῖς πρὸς τὸν Λάσκαριν γραφαῖς και σπονδαῖς τοῖς ὑποκειμένοις σφισι κἀκεῖνον ἐντάττεισθαι. Ὁ Δαβιδ Κομνηνός, ὑπολογίζοντας στὴ λατινικὴ συμμαχικὴ βοήθεια, πὸ προσεχῶς ἐκείνω ἀπέσταλτο, ἔκανε ἐπιδρομὲς στὴν Πλουσιάδα, ἡ ὁποία εἶχε ὑποταχθεῖ στὸ κράτος τῆς Νικαίας. Τότε, σύμφωνα πάντα μετὴν ἱστορία τοῦ Χωνιάτη, περίπου τριακόσιοι Λατίνοι ἐτοιμάστηκαν νὰ προχωρήσουν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ, περὶ τὰς τῆς Νικομηδείας τραχείας, ἡττήθησαν ἀπὸ τὸν στρατηγὸ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρειος Ἀνδρόνικο Γίδο.

Ἡ ἐκ νέου παρουσία τῶν Λατίνων στὴν Μικρὰ Ἀσία, κατὰ τὸν Χωνιάτη εἶχε πάντα σὰν σκοπὸ νὰ βοηθήσει τὸν Δαβιδ Κομνηνὸ. Γιὰ τὸν γάλλο χρονικογράφο de Villehardouin ἡ ἀποστολὴ στρατευμάτων στὴν Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἐρρίκο ἦταν συνέπεια τῆς παραβίασης κάποιος ἐκχειρίας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. Τὸ πότε συνάφθηκε ἡ ἐκχειρία αὐτὴ καὶ πὸ ἦταν τὸ περιεχόμενό της δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν γάλλο χρονικογράφο. Γνωρίζουμε μόνον ὅτι συνάφθηκε μετὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1205, ὅταν οἱ Λατίνοι ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία¹. Κατὰ τὸν de Villehardouin, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχε συνάψει τὴν ἐκχειρία μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἐρρίκο (avoit triues a l'empereor Henri)², πράγμα πὸ ἴσως σημαίνει ὅτι ἡ ἐκχειρία συνάφθηκε μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἐρρίκου στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο (20 Αὐγούστου 1206)³. Ὅπως καὶ νᾶχει, ἡ ἐκχειρία αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἀφοροῦσε Λατίνους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀφοῦ ἡ ἐπανεγκατάστασή τους ἐκεῖ ἄρχισε

1. D ö l g e r, *Regesten*, ἀρ. 1669.

2. Villehardouin, *La conquête*, § 453, σελ. 267.

3. Ὁ V a n D i e t e n (ὅπ. π., σελ. 150 - 151) σωστὰ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ συμφωνία ἐκχειρίας ἀνάμεσα στὸν Θεόδωρο καὶ τοὺς Λατίνους, πὸ ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει στὴν ἱστορία του (βλ. παραπάνω) δὲν ἦταν ἡ ἐκχειρία τοῦ Μαΐου/Ἰουνίου 1207 καὶ ἐρμηνεύει τὴν αἴτηση τοῦ Δαβιδ Κομνηνοῦ νὰ συμπεριληφθεῖ στὶς συμφωνίες Λατίνων καὶ Νικαίας ὡς διεκδικησὴ του, πὸ ἐντάσσεται σὲ γενικότερο σχέδιο τῶν Λατίνων νὰ ἀκυρώσουν τὴν παλαιὰ συμφωνία τοῦ Μαρτίου 1205, μετὴν προοπτικὴ νὰ ἀνακαταλάβουν τὴν μικρασιατικὴν περιοχὴ πὸ εἶχαν τότε ἐγκαταλείψει. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ φαίνεται νὰ συμφωνεῖ μετὴν ἀοριστία καὶ τὴν ἀντιφατικότητα τῆς ἐκφρασης τοῦ Χωνιάτη, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὸν Δαβιδ νὰ διεκδικεῖ νὰ συμπεριληφθεῖ στὶς σπονδὰς καὶ ταυτόχρονα νὰ ζητᾶ στρατιωτικὴ βοήθεια. Ὡστόσο, ἀν ἡ ἐκχειρία πὸ ἀναφέρει ὁ de Villehardouin συνάφθηκε μετὰ τὴν 20ῃ Αὐγούστου τοῦ 1206, τότε πρέπει νὰ ἀναιωτηθοῦμε μήπως συμπίπτει μετὴ τις σπονδὰς πὸ μνημονεύει ὁ Χωνιάτης, δηλαδὴ μήπως ὑπῆρξε καὶ συμφωνημένη ἐκχειρία ἀνάμεσα στὴ σύντομὴ ἐκστρατεία τοῦ Ἐρρίκου στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὴν ἐγκατάσταση λατινικῶν στρατευμάτων στὸν κόλπο τῆς Νικομηδείας. Στὴν περίπτωσι αὐτῇ, ἡ ἀποστολὴ τῶν λατινικῶν στρατευμάτων δὲν ἔγινε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1206, ἀλλὰ ἀνάμεσα στὸν Νοέμβριο καὶ τὴν 4ῃ Φεβρουαρίου 1207, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὸν γάμο τοῦ Ἐρρίκου. Μετὰ μιὰ τέτοια προοπτικὴ, ἡ ἀοριστία καὶ ἡ ἀντιφατικότητα τῶν ὅσων ἀναφέρει ὁ Νικήτας Χωνιάτης αἴρεται. Ὑπεύθυνος γιὰ τὴν παραβίαση τῆς ἐκχειρίας γιὰ τὸν βυζαντινὸ ἱστορικὸ ἦταν ὁ Δαβιδ Κομνηνός, πὸ ἔκαμε ἐπιδρομὲς στὴν Πλουσιάδα.

μετά τὸν Νοέμβριο τοῦ 1206, ἀλλὰ τὸν σύμμαχό τους Δαβίδ Κομνηνὸ, ἐνῶ ἡ παραβίασή της δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τοῦ Θεοδώρου στὴν Πλουσιάδα καὶ τὴν πολιορκία τῆς Ἡρακλείας.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1206, ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἑρρίκος ἔστειλε στρατεύματα στὴν Μικρὰ Ἀσία. Ὁ Πέτρος de Bracieux κατέλαβε τὴν Κύζικο, ὅπου κατασκεύασε δύο πύργους¹, ὁ Μακάριος de Sainte Menehould ὁχύρωσε τὸν Χάρακκα, ὁ Γουλιέλμος de Sains ὁχύρωσε τὴν Κιβωτό καὶ ὁ Thierry de Los ὁχύρωσε τὴν ἐκκλησία τῆς ἁγίας Σοφίας στὴ Νικομηδεία². Ἔτσι, ὅλες οἱ λατινικὲς δυνάμεις εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸν κόλπο τῆς Νικομηδείας. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πολιορκήσε διαδοχικὰ τὴν Κιβωτό, τὴν Κύζικο, καὶ τὴ Νικομηδεία, χωρὶς ὅμως καμιά ἐπιτυχία. Κάθε του προσπάθεια σταματοῦσε μὲ τὴν ἄφιξη λατινικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκο³. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρει ὁ de Villehardouin, μιὰ μέρα ὁ Thierry de Los μὲ τοὺς ἄντρες του βγήκαν νὰ χορτοκοπήσουν. Δυνάμεις τοῦ Θεοδώρου αἰχμαλώτισαν τὸν Thierry de Los καὶ τοὺς ἄντρες του⁴. Μιὰ νέα πολιορκία τῆς Νικομηδείας ἄρχισε. Ἡ ἄφιξη τοῦ Ἑρρίκου, ὡστόσο, ἀνάγκασε τὸν Θεόδωρο νὰ τὴν ἐγκαταλείψει καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ πρὸς τὴ Νίκαια⁵. Ἡ πρόταση τοῦ Θεοδώρου γιὰ ἐκχειρία δύο ἐτῶν ἔγινε εὐχαρίστως δεκτὴ ἀπὸ τοὺς Λατίνους, πού ἔτσι θὰ ἔπαυαν νὰ πολεμοῦν σὲ δύο μέτωπα, στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὴ Θράκη. Ὅρος τῆς ἐκχειρίας, γιὰ τὸν Θεόδωρο, ἦταν ἡ καταστροφή τῶν ὁχυρώσεων τῆς Νικομηδείας καὶ τῆς Κυζίκου. Σ' ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Λατίνων, ὁ Θεόδωρος θὰ ἀπελευθέρωνε τὸν Thierry de Los καὶ τοὺς ἄντρες του⁶. Ἡ συμφωνία συνάφθηκε τὸν Μάιο/Ἰούνιο τοῦ 1207⁷.

Ἄν ἀκολουθήσαμε ἀπὸ κοντὰ τὴ διήγηση τοῦ Γοδεφρίδου de Villehardouin εἶναι ἐπειδὴ ὅσα ἀναφέρει διαφωτίζουν δύο χωρία τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Νικήτα Χωνιάτη στὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. Νὰ τί ἀναφέρει ὁ Χωνιάτης⁸: Οἱ λατίνου, πού πῆγαν νὰ βοηθήσουν τὸν Δαβίδ Κομνηνὸ κατέλαβαν τὴ Νικομηδεία. Ὁ Θεόδωρος στράφηκε ἐναντίον τους, θέλοντας τὸν τοῖχον ἐξαλεῖψαι καὶ τοὺς τοῦτον ἀλείφοντας. Μὲ ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ὁ Θεόδωρος ἐπιτέθηκε στοὺς Λατίνους, οἱ ὁποῖοι οὐδ' οἰοῖπερ ἐξήεσαν τοιοῦτοι καὶ ἐπανήεσαν, ἀλλὰ συ-

1. Villehardouin, *La conquête*, § 454, σελ. 269 - 271, πρβλ. σελ. 59 σημ. 2.

2. Στὸ ἴδιο, § 455, 460, 463, 271, 275, 279. Ὁ Μακάριος de Sainte Menehould ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς Κιβωτοῦ (§ 464, σελ. 281). Χάραξ καὶ Κιβωτὸς ἦταν δύο ὁχυρὲς θέσεις, ἡ μιὰ ἀπέναντι στὴν ἄλλη, στὸν κόλπο τῆς Νικομηδείας.

3. Στὸ ἴδιο, § 463, σελ. 279 κ.έ., § 476, σελ. 291 κ.έ., § 480, σελ. 295 κ.έ.

4. Στὸ ἴδιο, § 482, σελ. 297 κ.έ.

5. Στὸ ἴδιο, § 485, σελ. 299 κ.έ.

6. Στὸ ἴδιο, § 487, σελ. 303 κ.έ.

7. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1674.

8. Ν. Χωνιάτη, *λόγοι*, ἀρ. 14, σελ. 145.

χρὸς μὲν ἄνδρας πολλοὺς καὶ ἵππους ἀποβαλόμενοι τὴν δ' ἀποσκευὴν ἄπασαν τῆς στρατείας ἀποσεισάμενοι. . . ὡς ἐν πνεύματι τὴν Κωνσταντίνου εἰσέδυσαν.

Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Μαΐου/Ἰουνίου 1207, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πέτυχε νὰ καταστραφοῦν οἱ ὀχυρώσεις τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικομηδείας καὶ νὰ ἀποχωρήσουν οἱ Λατίνοι ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Σ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους τοῦ μονάρχη τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἀναφέρεται τὸ πρῶτο χωρίο τοῦ ἐγκωμίου, θεωρώντας τὴν ἀποδοχὴ τους ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὡς ἐπίτευγμα τοῦ ἐγκωμιαζομένου. Ἐξάλλου, ἡ νίκη ποὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἀποδίδει στὸν Θεόδωρο Λάσκαρι, καὶ ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ νίκη τοῦ Ἀνδρονίκου Γίδου στὰ περὶ χωρὰ (τραχείας καὶ ὄχι Τραχείας) τῆς Νικομηδείας, εἶναι ἡ αἰχμαλωσία τῶν ἀνδρῶν τοῦ Thierry de Los καὶ ἡ πολιορκία ποὺ ἀκολούθησε: Ὁ Χωνιάτης κάνει ἀπολογισμὸ τῶν ἀπωλειῶν τῶν Λατίνων, γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ἀποχώρησή τους γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Στὸ ἐγκώμιο τοῦ Νικήτα Χωνιάτη μετατρέπονται σὲ ἓνα καὶ μοναδικὸ ἐπεισόδιο δύο ξεχωριστὰ γεγονότα: α) Ἡ πολιορκία τῆς Ἡρακλείας καὶ ἡ στροφή τοῦ Θεοδώρου κατὰ τῶν Λατίνων ἢ, ὅπως γράφει ὁ Ἐρρίκος de Valenciennes, ἡ ὑποχώρησή του, ποὺ χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ χειμῶνα τοῦ 1206 καὶ πρὶν τὴν ἀποστολὴ στρατευμάτων ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἐρρίκο στὴν Μικρὰ Ἀσία. β) Ἡ δράση τοῦ Θεοδώρου κατὰ τῶν Λατίνων στὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας, ἀπὸ τὰ τέλη Μαρτίου καὶ ἕως τὸν Μάιο/Ἰούνιο τοῦ 1207. Ἄρχ τὸ ἐγκώμιο γράφτηκε ὅταν ὁ Θεόδωρος ἐπέστρεψε στὴ Νίκαια, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1207, ἓνα χρόνο περίπου μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ πρώτου ἡγέτη τοῦ κράτους τῆς Νικαίας σὲ βασιλέα¹.

Η ΕΚΛΟΓΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΣΤΗ ΝΙΚΑΙΑ

Στὶς ἀρχές τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ 1207, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἐκφώνησε ἓναν λόγο εἰς τὴν εἴσοδον τῆς νηστείας, ποὺ εἶχε γράψει ὁ Νικήτας Χωνιάτης². Ὁ λόγος αὐτὸς ἐμφανίζει ἔντονα τὴν προετοιμασία τοῦ κράτους τῆς Νικαίας γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στοὺς Λατίνους ποὺ εἶχαν καταλάβει τὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας³. Ὡστόσο, λείπει, στὸ ρητορικὸ αὐτὸ ἔργο, κάθε ἀναφορὰ στὴ χρῆση καὶ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου καὶ ἡ ἐξουσία του χαρακτηρίζεται ὡς φιλόθεος, ὄχι ὅμως ἐκ Θεοῦ⁴. Ἀντίθετα, στὸ ἐγκώμιο, καθὼς καὶ στὸν λόγο, ποὺ ὁ

1. Πρὸβλ. Γεωργίου Ἀκροπολίτη, Χρονικὴ συγγραφή, (*Georgii Acropolitae, Opera*, vol. I), ἐκδ. A. Heisenberg, ἀνατύπωση με διορθώσεις P. Wirth, Στουτγάρδη 1978, σελ. 11.

2. Ν. Χωνιάτη, λόγοι, ἀρ. 17, σελ. 176 κ.ε., γιὰ τὴ χρονολόγηση: Van Dieten, ὅπ. π., σελ. 164 - 165.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 184 - 185.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 176, γρ. 4 - 5.

Νικήτας Χωνιάτης ἔγραψε γιὰ νὰ ἐκφωνηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι στὴν ἀρχὴ τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ 1208, τὸ περίφημο *σελέντιον*¹, ὑπάρχουν ἐκφράσεις πὺ ἀναφέρονται στὴ χρῆση καὶ τῆ στέψη τοῦ μονάρχου τοῦ κράτους τῆς Νικαίας². Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς θεωρήθηκε ὅτι ἀποτελοῦν ἀπλὰ ρητορικὰ σχήματα, ἀφοῦ πατριάρχης στὴ Νίκαια δὲν ἐκλέχτηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1208³. Ὡστόσο, ὑπάρχουν ἀρκετοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι μᾶς κάνουν νὰ ἀναθεωρήσουμε τὴ χρονολόγηση τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρώτου πατριάρχου στὴ Νίκαια, πὺ ἔκανε ὁ Α. Heisenberg στὰ 1923 καὶ πὺ ἀποδέχτηκαν ἔκτοτε ὅλοι οἱ ἐρευνητές⁴.

Ὁ Heisenberg πρότεινε τὸ 1208 ὡς ἔτος ἐκλογῆς τοῦ πρώτου πατριάρχου στὴν Νίκαια, ἀποκλείοντας τὸ 1207. Ποιὰ εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀπορρίφθηκε τὸ ἔτος 1207; Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχε καλέσει τὴ σύνοδο, ἡ ὁποία θὰ ἐξέλεγε τὸν πατριάρχη, γιὰ τὴν τρίτη ἐβδομάδα τῆς τεσσαρακοστῆς, πὺ τὸ 1207 ἦταν ἀνάμεσα στὴ 18η καὶ τὴν 24η Μαρτίου. Ὁμως, κατὰ τὸν Heisenberg, ὁ διάκονος Νικόλαος Μεσαρίτης, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ διακομιστὴς τῆς ἀλληλογραφίας ἀνάμεσα στὸν Θεόδωρο καὶ τὸν κλῆρο τῆς Κωνσταντινούπολης, βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη στίς 17 Μαρτίου τοῦ 1207 καὶ ἐκφωνοῦσε ἐπιμνημόσυνο λόγο γιὰ τὸν ἀδελφὸ του Ἰωάννη. Κατὰ συνέπεια ἦταν δύσκολο ἢ μᾶλλον ἀδύνατο νὰ βρισκεται τὴν ἐπομένη στὴ Νίκαια. Τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι στὰ τέλη τοῦ 1206 καὶ τίς ἀρχὲς τοῦ 1207, ἡ περιοχὴ τῆς Νικομηδείας ἦταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση καί, τὸν Μάρτιο τοῦ 1207, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πολιορκοῦσε τὴν Κύζικο.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα ὑπάρχουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις: Ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος πὺ ἐκφώνησε στὰ σαράντα τοῦ ἀδελφοῦ του ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης, δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ διαβάστηκε στὸν τάφο τοῦ Ἰωάννη. Οἱ ἐκφράσεις τοῦ ἐνταυθοῖ κειμένου θεσπεσίου ἀνδρὸς καὶ εἰς τὸν σὸν ἐστράφην ἐπιτάφιόν τε καὶ ἐπικήδειον καὶ περικυκλῶ σοῦ τὸν τύμβον⁵ δὲν ἀποτελοῦν τεκμήριο ὅτι ὁ λόγος ἐκφωνήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου εἶχε ταφεῖ ὁ Ἰωάννης.

1. Στὸ ἴδιο, ἀρ. 13, σελ. 120 κ.έ., γιὰ τὴ χρονολόγηση: Van Dieten, ὕπ.π., σελ. 142.

2. Ν. Χωνιάτης, λόγοι, ἀρ. 14, σελ. 133, 134, 138, ἀρ. 13, σελ. 121, 126 127, βλ. καὶ παρακάτω, σελ. 70.

3. Βλ. σελ. 60 σημ. 1.

4. A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion: II. Die Unionsverhandlungen vom 30. August 1206. Patriarchenwahl und Kaiserkrönung in Nikaia 1208*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch - philologische und historische Klasse, Jahrgang 1923,2, = *Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte*, Gesammelte Arbeiten ausgewählt von H. - G. Beck, Variorum Reprints, Λονδίνο 1973, II, σελ. 10 - 12.

5. Ν. Μεσαρίτης, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἐν μοναχοῖς μακαριότατον καὶ ὄσιον Ἰωάννην

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὁ ἀπολογητικὸς χαρακτήρας τοῦ ἐπιμνημόσυνου αὐτοῦ λόγου. Ὁ Μεσαρίτης, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνήθη βιογραφικὰ σὲ ἓνα ἐπιτάφιο λόγο, παραθέτει καὶ μιὰ λεπτομερῆ ἐκθεση τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στὸν καρδινάλιο-λεγάτο Βενέδικτο de Sainte Susanne καὶ τὸν Ἰωάννη Μεσαρίτη καθὼς καὶ τὸ γράμμα πρὸς τὸν πάπα Ἰννοκέντιο Γ', πού ὁ νεκρὸς εἶχε συντάξει στὸ ὄνομα τοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινούπολης, μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε τὴν ἄδεια νὰ ἐκλέξει πατριάρχη στὴν πόλη, σύμφωνα μὲ τὴ βυζαντινὴ παράδοση¹.

Τὸ κοινὸ τοῦ Νικολάου Μεσαρίτη, ἔτσι ὅπως ὀρίζεται ἀπὸ τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο, τὸ ἀποτελοῦσαν ὄριμοι ἄντρες πού γνώριζαν τὸν νεκρὸ καὶ τὴν οἰκογένειά του καθὼς καὶ τὴν ἀντίθεσή του στοὺς Λατίνους². Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης ἀπευθύνεται σ' ἓναν ἱερό σύλλογο³, πού βέβαια θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ ἡ μοναστικὴ κοινότητα τοῦ Ἰωάννη, ἀλλὰ πού εἶναι δυνατὸν νὰ ἦταν καὶ τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπαιρναν μέρος στὴ σύνοδο, ἀφοῦ μάλιστα γίνεται λόγος γιὰ τὸ *Πανελλήμιον χοροστάσιον*⁴, πού συνάχθηκε γιὰ νὰ τιμήσει τὸν νεκρό.

Πράγματι μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος τοῦ Νικολάου Μεσαρίτη γιὰ τὸν ἀδελφὸ του ἐκφωνήθηκε στὴ Νίκαια τῆ 17 Μαρτίου 1207, παραμονὴ τῆς ἐναρξῆς τῆς συνόδου, μπροστὰ σ' ὅσους εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιὰ νὰ πάρουν μέρος στὴν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη. Στὸ μνημόσυνο αὐτό, ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς ἐκλογῆς πατριάρχη στὴ Νίκαια Νικόλαος Μεσαρίτης ἔκανε ἓνα ἱστορικό, γιὰ ὅσους θὰ συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο, τῶν ματαίων προσπαθειῶν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολης νὰ ἐξασφαλίσει τὴν αὐτονομία της καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἐκλέγει ἐπὶ τόπου δικό της πατριάρχη⁵.

Ὡς πρὸς τὸ δεῦτερο ἐπιχείρημα τοῦ Heisenberg, πού ἀφορᾷ τὴ γενικὴ κατάσταση τῆς περιοχῆς, θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις δὲν ἄρχισαν, ὅπως φαίνεται, παρὰ στὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1207. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχε συμφωνήσει μὲ τὸν βούλγαρο μονάρχη Ἰωαννίτζη νὰ ἐπιτεθοῦν ταυτόχρονα στοὺς Λατίνους, ὁ ἓνας στὴ Νικομήδεια, ὁ ἄλλος στὴν Ἀδριανούπολη, ἀναγκάζοντάς τους νὰ πολεμίσουν σὲ δύο μέτωπα⁶. Οἱ ἐπιχειρήσεις

Μεσαρίτην. . . ἔκδ. A. Heisenberg, *Neue Quellen. . . : I. Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Sitzungsberichte. . . 1922, (=Quellen und Studien. . .), σελ. 16, γρ. 19 - 20, σελ. 71, γρ. 32 - 34.

1. Στὸ ἴδιο, σελ. 52 κ.ε.

2. Στὸ ἴδιο, σελ. 19 - 20.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 17, γρ. 8.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 42: ἀδελφέ, ὁ σύλλογος οὗτος διὰ σὲ συνελήληθε, διὰ σὲ τὸ χοροστάσιον ἐπιδημήκει τὸ Πανελλήμιον.

5. Ἐξάλλου, εἶναι δύσκολο νὰ φανταστοῦμε ὅτι ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης θὰ μπορούσε νὰ ἐκφωνήσει ἓνα λόγο μὲ τόσες ἀντιλατινικὲς ἀναφορὲς στὴν κατεχόμενη βασιλεύουσα.

6. D ö l g e r, *Regesten*, ἀρ. 1673.

του Ίωαννίτζη ἄρχισαν μετὰ τὴν 7η Μαρτίου καὶ ὁπωσδήποτε πρὸς τὰ τέλη τοῦ μήνα, ἀφοῦ ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἑρρίκος ὑπολόγιζε νὰ συγκεντρώσει τὰ στρατεύματά του στὶς 15 Ἀπριλίου, γιὰ νὰ ἀντεπιτεθεῖ¹. Ἐξἄλλου, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πολιορκήσε τὴν Κιβωτὸ στὶς 31 Μαρτίου, καὶ αὕτη ἦταν ἡ πρώτη του ἐπιχείρηση στὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας, μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη πολιορκία τῆς Κυζίκου². Κατὰ συνέπεια, τίποτα δὲν ἐμπόδιζε νὰ γίνεῖ ἡ μεταφορὰ τῆς αἴτησης τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν στὴ Νίκαια καὶ νὰ ἐκδόθῃκαν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὴ σύγκλιση τῆς συνόδου γύρω στὴν ἀρχὴ τῆς τεσσαρακοστῆς, πού τὸ 1207 ἄρχιζε στὶς 26 Φεβρουαρίου³.

Τὶς ὑποθέσεις αὐτὲς ἐνισχύουν ἐνδείξεις ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν κειμένων. Στὸ γράμμα, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ Κωνσταντινοπολίτες ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Θεόδωρο νὰ ἐνεργήσει γιὰ τὴν ἐκλογὴ πατριάρχη στὴ Νίκαια, γίνεται λόγος γιὰ ἐχθίστους ἀποστάτας, στοὺς ὁποίους ἦταν ὑποταγμένος ὁ κλῆρος τῆς πόλης⁴. Ἡ ἀποτυχία τοῦ βυζαντινοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1206 νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν αὐτονομία του ἀπὸ τὸν καρδινάλιο-λεγάτο Βενέδικτο de Sainte Susaine, ἡ σιωπὴ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου σχετικὰ μὲ τὸ αἴτημά τους γιὰ ἐκλογὴ βυζαντινοῦ πατριάρχη στὴν πόλη, ἡ ὁλοένα πῶς πιεστικὴ κατάστασις πού δημιουργοῦσε ὁ λατίνος πατριάρχης⁵ φαίνεται ὅτι ὀδήγησαν κάποια μέλη τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας νὰ ὑποταχθοῦν στὶς λατινικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές. Πράγματι, ὁ λατίνος πατριάρχης Θωμᾶς Morosini ζήτησε ἀπὸ τὸν πάπα ὀδηγίαις γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ συμπεριφερόταν στοὺς βυζαντινοὺς ἱεράρχεις πού ἦταν πρόθυμοι νὰ ὑποταχθοῦν στὴ λατινικὴ ἐκκλησία, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ χρισθοῦν σύμφωνα μὲ τὸ λατινικὸ τυπικὸ⁶. Ἡ κατάστασις πού εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀνώτατης βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀπαιτοῦσε μιὰ ἄμεση λύση, καὶ εἶναι δύσκολο νὰ φανταστεῖ κανεὶς ὅτι ὁ βυζαντινὸς κλῆρος τῆς Κωνσταντινούπολης ἄφησε νὰ κυλίσει ἕνα ἔτος χωρὶς νὰ ἀντιδράσει.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ γράμματος, πού ὁ κλῆρος τῆς Κωνσταντινούπολης

1. Villehardouin, *La conquête*, § 459, 462, σελ. 275, 279.

2. Στὸ ἴδιο, § 463, σελ. 279.

3. Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης περιγράφει τὰ δύο ταξίδια του στὴ Νίκαια. Τὸ πρῶτο, κατὰ τὸ ὁποῖο μετέφερε τὸ δεητήριον τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν ἔγινε σὲ περίοδο κροσφάγιας, ἐνῶ τὸ δεύτερον, μετὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοδώρου στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔγινε σὲ περίοδο νηστείας (Heisenberg, *Neue Quellen... II*, σελ. 40, 45). Πρβλ. ἐπίσης Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1681, 82.

4. Heisenberg, *Neue Quellen... II*, σελ. 27: εἰς χεῖρας παραδοθέντες ἐχθίστων ἀποστατῶν.

5. Πρβλ., στὸ ἴδιο, σελ. 15 κ.έ. τὴν ἀπαγόρευση τοῦ λατίνου πατριάρχη στοὺς βυζαντινοὺς κληρικούς νὰ ἱεουργοῦν ἂν δὲν ἀναφέρουν τὸ ὄνομά του στὴ λειτουργία.

6. *Acta Innocentii PP III (1198 - 1216)* ἐκδ. Th. Haluscynkyj, Βατικανὸ 1944, ἀρ. 109, σελ. 341.

ἀπηύθυνε στὸν Θεόδωρο, καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐγκωμίου στὸ ἴδιο πρόσωπο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κοινούς τόπους, ἔχουν καὶ ἐμφανεῖς καὶ οὐσιαστικὲς ὁμοιότητες, ποὺ μᾶς ὑποβάλλουν τὴν ἐντύπωση ὑπαρξῆς μιᾶς κοινῆς πηγῆς ἰδεολογημάτων, ποὺ ἔχουν σὰν στόχο τὴν κάλυψη τῶν διεκδικήσεων τοῦ κράτους τῆς Νικαίας νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὁ νόμιμος συνεχιστὴς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας¹. Ὡστόσο, στὸ γράμμα ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ σαφῆς μνεῖα ποὺ μᾶς βοηθεῖ νὰ τοποθετήσουμε χρονικὰ τὴν αἴτηση γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη. Ἡ μνεῖα αὐτὴ εἶναι σημαντικὴ καθὼς δὲν ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Νικήτας Χωνιάτης στὸ ἐγκώμιο. Πρόκειται γιὰ τὴ σύλληψη Τούρκων αἰχμαλώτων σὲ μιὰ πολεμικὴ σύγκρουση². Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ σύγκρουση αὐτὴ δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὴ νίκη τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ Μαυροζώμη καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ σουλτανάτου τοῦ Ἰκονίου³. Ἐνῶ, ὅμως, γιὰ τὸν Νικήτα Χωνιάτη, στὸ ἐγκώμιο, ἡ νίκη τοῦ Θεοδώρου ὁδήγησε τοὺς Τούρκους νὰ ζητήσουν εἰρήνη, μὲ τοὺς πρὸς εὐνοϊκοὺς ὄρους γιὰ τὴ βυζαντινὴ πλευρά, γιὰ τοὺς κληρικοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης οἱ Τούρκοι ἦταν ἐσαεὶ *δυσμεναίοντες*⁴. Ἡ διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση τῶν σχέσεων τοῦ κράτους τῆς Νικαίας μὲ τὸ σουλτάνο τοῦ Ἰκονίου ἀπὸ τὰ δύο κείμενα δείχνει ὅτι ἀναφέρονται σὲ δύο διαφορετικὲς περιόδους τῶν σχέσεων αὐτῶν. Στὸ γράμμα τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν κληρικῶν, ἡ εἰρήνη μὲ τοὺς Σελτζούκους δὲν εἶχε ἀκόμη συμφωνηθεῖ.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ νίκη τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ Μαυροζώμη συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀναγόρευση τοῦ πρώτου ὡς βασιλέα⁵. Ὡστόσο, ἡ νίκη τοῦ μονάρχη τῆς Νικαίας περιορίστηκε ἀπὸ τὸ ὅτι, γιὰ νὰ κλείσει εἰρήνη μὲ τὸ σουλτάνο, ἀναγκάστηκε νὰ παραχωρήσει στὸν Μανουὴλ Μαυροζώμη τὶς περιοχὲς ποὺ περιλάμβαναν τὴ Λαοδικεῖα καὶ τὶς Χῶνες⁶. Ἡ παραχώρηση αὐτὴ τοῦ Θεοδώρου ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσει τὰ νῦτα

1. Τέτοια ἰδεολογήματα ἦσαν: ἡ ἐπικράτηση τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τῶν ἰδρυτῶν αὐτονόμων ἐπικρατειῶν, ὁ προσεταιρισμὸς Λατίνων, ἡ θέση τοῦ Θεοδώρου στὴ βυζαντινὴ κοινωνία καὶ ἡ προοδευτικὴ ἀνοδὸς του στὸν θρόνο, κλπ. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης, σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν γυναικοθεῖο τοῦ Θεοδώρου Βασίλειο Καματηρό, ἀποδίδει στὸν ἀποδέκτη τὴν πρωτοβουλία τῶν κινήσεων τόσο γιὰ νὰ θεωρηθεῖ τὸ κράτος τῆς Νικαίας συνεχιστὴς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ πατριάρχη (*Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου. Τὰ σωζόμενα*, ἔκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β΄, Ἀθήνα 1880, ἀρ. 129, σελ. 258).

2. Heisenberg, *Neue Quellen...* II, σελ. 27, γρ. 14-15. Στὸ ἴδιο χωρίο μνημονεύεται καὶ σύλληψη Λατίνων.

3. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 626, λόγοι, ἀρ. 14, σελ. 136-137.

4. Heisenberg, *Neue Quellen...* II, σελ. 27.

5. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 626: *ὁ δὲ Λάσκαρις Θεόδωρος... ἀποκρουσάμενος ἐκεῖνον (Μανουὴλ Μαυροζώμη) καὶ ἐξέρυθρον πῆδιλον ὑποδέεται καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ὑφ' ὅλων τῶν ἐφῶν ἀναγορεύεται πόλεων*.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 638, διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ibn Bibi γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴ συμφωνία (H. Duda, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, Κοπεγχάγη 1959,

του, για να αρχίσει τις επιχειρήσεις κατά των Λατίνων στη Νικομήδεια. Ήταν το τίμημα με το οποίο εξασφάλιζε την ειρήνη με το σουλτανάτο, όπως με τη συμφωνία με τον Ίωαννίτζη εξασφάλιζε τη διάσπαση των λατινικών δυνάμεων. Τη σύναψη ειρήνης με το σουλτανάτο πρέπει λοιπόν να την τοποθετήσουμε στα ίδια χρονικά πλαίσια με τη συμφωνία που ο Θεόδωρος έκαμε με τον Ίωαννίτζη και όπως σιγήποτε μετά την αποστολή του γράμματος από τον κληρικό της Κωνσταντινούπολης, στο οποίο μνημονεύονται οι έχθρικές τάσεις των Σελτζούκων. Το γράμμα πρέπει να γράφτηκε λίγο πριν την τεσσαρακοστή του 1207¹.

Στο έγκωμιο του Νικήτα Χωνιάτη στον Θεόδωρο υπάρχει ένα έκτεταμένο χωρίο σχετικό με τον μονάρχη του κράτους της Νικαίας ως εκλεκτού του Θεού². Το χωρίο αυτό βρίσκεται ανάμεσα στη μνημόνευση των σχέσεων με το σελτζουκικό σουλτανάτο, που παρουσιάζονται σαν σύνολο, και την εξέλιξη των γεγονότων της Ηλουσιάδας, της Ήρακλείας και της Νικομηδείας, που, όπως είδαμε, εμφανίζονται σαν ένα και μοναδικό επεισόδιο. Αν και η παράθεση των γεγονότων στο έγκωμιο είναι θεματική, κατά γεωγραφική περιοχή, ο συγγραφέας παρεμβάλλει, περίπου χρονολογικά, την αναφορά σε ένα σημαντικό γεγονός, τη χρίση και τη στέψη του Θεοδώρου.

Η σύνοδος στη Νίκαια έγινε την τρίτη εβδομάδα της τεσσαρακοστής του 1207, δηλαδή από τη 18η έως την 25η Μαρτίου. Η τελευταία ημέρα της συνόδου, ή ημέρα του Ευαγγελισμού, ήταν η πιο κατάλληλη μέρα για την ενθρόνιση του Μιχαήλ Δ' του Αύτωριανού, του πρώτου πατριάρχη που εκλέχτηκε στη Νίκαια³. Είναι γνωστό ότι για τη χρίση του Θεοδώρου, ο πατριάρχης έπρεπε να παρασκευάσει μύρο, που ετοιμάζεται την μεγάλη Πέμπτη, και είναι πιθανό να έχρισε και να έστεψε τον μονάρχη του κράτους της Νικαίας την Κυριακή του Πάσχα, που το 1207 ήταν στις 18 Απριλίου⁴.

σελ. 38 - 39). Για τη χρονολόγηση της συμφωνίας, η έκδοχή του Ibn Bibi δεν προσθέτει τίποτα, ενώ η αντιπαράστασή της με την έκδοχή του Χωνιάτη μάς οδηγεί σε ένα ζήτημα εκτός θέματος: πρβλ. Dölger, *Regesten*, αρ. 1668a, b.

1. Πρβλ. σελ. 68 σημ. 3.

2. Ν. Χωνιάτη, λόγοι, αρ. 14, σελ. 137 - 139.

3. Ίσως οι δύο πράξεις του Μιχαήλ Δ' Αύτωριανού, ή εγκύκλιος προς τον στρατό και η επιστολή του στον Θεόδωρο, που τον πληροφορεί για την αποστολή της εγκυκλίου (Ν. Οικονομίδης, *Cinq actes inédits du patriarche Michel Autricianos*, REB 25, 1967, σελ. 141 - 145, ειδ. 115 - 120 (*Documents et études sur les institutions de Byzance (VIIe - XVe s.)*), Variorum Reprints XV, Λονδίνο 1976) είναι αυτές της εποχής.

4. Μεταξύ της 2ας Απριλίου 1207, κατά την οποία έληξε η πολιορκία της Κιβωτού από τον Θεόδωρο (Villehardouin, *La conquête* § 471, σελ. 287) και ως τις αρχές Μαΐου, όποτε πολιορκήσε την Κύζικο (§ 476, σελ. 291) δεν αναφέρονται πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή του κόλπου της Νικομηδείας.

“Όταν ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἐπέστρεψε στίς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1207 ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Λατίνων στὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας, εἶχε ἤδη περάσει περίπου ἕνας χρόνος ἀπὸ τότε ποὺ ἀναγορεύτηκε βασιλέας καὶ μερικοὶ μῆνες ἀπὸ τότε ποὺ ὁ πατριάρχης τὸν ἔστεφε αὐτοκράτορα¹. Τὸ ἐγκώμιο τοῦ Χωνιάτη καὶ τὸ σελέντιον δείχνουν ὅτι ἀνάμεσα στίς ρητορικές ἐκφράσεις καὶ τίς τελετουργίες ὑπῆρχε ἀπόλυτη ἀκολουθία.

II. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

1. Πρβλ. τὸ γράμμα τοῦ κλήρου στὴ σύζυγο τοῦ Θεοδώρου, γιὰ τὴν ἐκλογή πατριάρχη (Heisenberg, *Neue Quellen*. . . II, σελ. 30): *ταινωθείητε δὲ καὶ ὑμεῖς οἱ τῆς εὐσεβείας κρῆτορες τῷ τῆς αὐτοκρατορίας στεφάνῳ καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας συμβόλῳ ἐμπορηθείητε διαδήματι.*

